

«ΣΥΝΑΙΝΕΣΗ» ΜΕ ΤΗ BYZANTINΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ: Η ΕΙΡΩΝΕΙΑ

Ηλίας Αναγνωστάκης
Ερευνητής IBE/EIE

Δεν θα ήταν υπερβολή να υποστριχθεί ότι σε μεγάλο βαθμό η βυζαντινή ιστοριογραφία του 19ου και μέρους του 20ού αιώνα, μάλιστα δε η ελληνική, γεννήθηκε σε καθαρώς αμυντικά, αντιρρητικά και αναπτυχθηκε σε κυρίως συμπλεγματικά πλαίσια. Πρόκειται για μια ιστοριογραφία τέκνου οργής και ανάγκης και εν πολλοίς απόπαιδο για όλες τις δουλειές, του οποίους η σύλληψη, η γέννηση ή η υιοθεσία υπαγορεύτηκαν από τις επιδωκόμενες υπηρεσίες του στην αρχαιογνωσία, την εθνοϊστορία ή τον αφηγηματικό εξωτισμό που προκαλούσαν οι λαοί της Ανατολής. Πολύ δύσκολα και μάλιστα σε προχωρημένη ηλικία κατέφερε να απογαλακτιστεί. Κατά συνέπεια υπήρξε αναγκαία και χρήσιμη ως υπηρέτις στη συσσώρευση τεκμηρίων και σπανίως «γνώσεων», πάντα προς αλλότρια χρήση (αρχαιογνωστική, εθνοϊστορική, θρησκειολογική, εκκλησιαστική, καλλιτεχνική).

Σε ένα πρώτο στάδιο αυτονόμησης η βυζαντινή ιστοριογραφία ουσιαστικά προέβαλε άκριτα πλήθος αφηγηματικών, κευμενικών πληροφοριών και ενδείξεων, αποδεκτών ως τεκμηρίων και γνώσεων, σπιν γνηγοραφί-κατασκευή εθνικών ιστοριών και θεωρήσεων αποθέτης, οριχείο φευδαργύρου για την ιστορία της παρακυπής των ρωμαϊκών θεσμών. Αποδινυαμώθηκε εν τη γενέσει της σε «ενδορθρόδοξες» εμφύλιες έριδες για την ιστορική -βλέπε εθνική- αλήθευση και τη διαχείριση της κληρονομιάς της. Κατασκεύασε το μεταλλαγμένο, αλλά συνέχει ελληνικό σώμα της ιστορίας ή τα νέα εθνικά σώματα της Βαλκανικής και αντιστάθηκε στο σύνολο της κατά των αποδεικτικών επιθέσεων και θέσεων, χωρίς βεβαίων να είναι και αντιστασιακή, όπως θα την ήθελαν πολλοί.

Χωρίς οισβάρο πτλινόμιο, αναλώθηκε σχεδόν συμπλεγματικά σε αμυναχίες αναξιοπιστίας και γεγονοτολογίας, καθώς αποδύθηκε στην οριοθέτηση και την εξασφάλιση του ζωτικού της χώρου και χρόνου και συνέχισε αντιστεκόμενη να εγκλωβίζεται στο αντριοτικό αδεέδος ιστοριογραφικών όρων και θέσεων που την αμφισβήτησαν (η παρακυπή θεώρηση, ο ψόγος της στειρόπτης και

της μη πρωτοτυπίας) ή την αγνοούσαν. Ουσιαστικά, συνέχισε επί μακρόν να απαντά, άλλοτε επιτυχώς και άλλοτε αυτοαναιρόμενη, στην πρόκληση ή την προβοκάτσια (υπαρκτή, επινεννοημένη ή ώς τέτοια θεωρούμενη). Εποι, ενίσχυσε ίδου τύπου προλήψεις ή ιδεολογικές αγκυλώσεις με αυτές των μελετών τις οποίες αρχικά αντιστρέπτηκε και πολλές φορές παραδόθηκε μιμούμενη την ερμηνευτική και την ακαδημαϊκή, χωρίς επίγνωση της δύναμης της αδυναμίας της. Συνέχισε να διαχειρίζεται ιδεολογικές ανάγκες και κατασκευές να μημείται με δεξιότητα (ως γνήσια βυζαντινή και πρώτη διδάξασα) το νέο αφηγηματικό παγκύνιο που καταστρώθηκε ερήμην της και στο οποίο αναγκαστικά εμπλέκομενο προσαρμόστηκε.

Βολεύτηκε, τέλος, στο ρόλο της κιβωτού εν μέσω κατακλυσμών, στη διαχείριση της θεομητής ιστορίας και της ιστορίας της τέχνης σε ένα υπό κατασκευή Βυζαντίο σε συμπλεγματική αυτάρκεια (επίσης γνήσια βυζαντινή) παρεπήγνυσης ή αποφασιτικής: δεν είμαι αυτό που πιστεύετε ή θέλετε να πιστεύετε ότι είμαι. Θα αργήσει βεβαίως η λιουσπράνδεια ή γενικώς δυτική απαξίωση,

στην όποια εκδοχή της (με ιδιαίτερα προκλητικό τον εγχώριο μηρυκασμό του Διαφωτισμού, ενδιάφεροντα για τη μελέτη της νεότερης ιστορίας) να δώσει τη θέση της σε ενα Βυζάντιο χωρίς εικόνες να σε άλου είδους εικόνες με αργοτέκνες ή κοινωνικές σχέσεις, στον homo byzantinus. Στη λανθάνουσα ή στην εκπειρασμένη υποτιμήση ενός εικονόδουλου Βυζαντίου (η εικονομαχία θεωρείται το ξέφωτο στο σκότος) και στην καθυστερημένη επανεκπίληση του με δρόμου συμαντικούς ίδιους να οφειλέται το έλλειμμα συναντήσης στους φιλέλληνες, εξαρπιμένους «χρήστες» του, από τους οποίους και αυτό εργάτατον και διά των οποίων μόνον υπάρχει. Μέχρι πρόσφατα, κορυφαίοι βυζαντινοί δηλώναν ότι δεν το συμπαθούν – και πώς αλήθεια να συμπαθήσουν ένα αναγκαῖο κακό; Άλλοι μάλιστα αισθάνθηκαν την ανάγκη να δικαιολογηθούν δημόσιως «σχετικά με την αγάπη τους για τους Βυζαντινούς», που εξιώνεται γιρβώνεια από τους ίδιους με «επιπλέον της παραμορφής» για να γίνουν αντιληπτά από τους άλλους!»

Στην πορεία της και στα μέσα του 20ού αιώνα, η βυζαντινή ιστοριογραφία, βλέποντας συχνά την αμφισβίτεται ως το επιστημονικό της πεδίο και διαβεβίνοντας τον υπαρκό κίνδυνο να συρρικνωθεί το πεδίο δράσης της σε τέσσερις αιώνες (8ος-12ος αι.), αντεπιθέταν στον επικινδυνό ακρωτηριασμό. Στις προτεινόμενες αυστηρέχεις και τομές απαντά με το πρώτο-, υπερο- και μετα- βυζαντινό, αλλά συνεχές ρωμαϊκό (ελληνικό για τους ιστορικούς του έθνους) σώμα της ιστορίας της. Στις αμφισβήτησες για την πρωτοτυπία και την πρωτοίστητη της λογοτεχνικής ή καλλιτεχνικής της δημιουργίας υπεύθυνη ωρίωρουνταν τα παραμορφωτικά κάτοπτρα και καταφέγγει στη μεταφυσική, αισθητική ιδιοπασιά και αυτοτέλεια της ως απαντήση στο κλασικό ή αναγεννησιακό μέτρο σύγκρισης των ιστορικών της τέχνης. Τέλος, ως αντίστοιχος ανατολικός Μεσαιωνικός σε μια περιοδολογική μήμη του δυτικού, διεκδίκησε άκριτα φεουδαρχι-

κές δομές, μεσαιωνικές αναγεννήσεις και διεκδικεί υπότατα κοινωνικοϊστορικές ερμηνείες ή αναγνώσεις, με τις οποίες μοιάζει να υπερασπίζεται επιπλέοντα τον ζωτικό της χώρο από την αρχαιότητα και τους νεότερους χρόνους. Στο τελευταίο μάλιστα τέταρτο του 20ου αιώνα μοιάζει να έχουν εγκαταλειφθεί ο εμπειρισμός και η γεγονοτολογία, αν και ο θετικισμός έχει πάντα τους θεράποντές του και μια μαρέζουσα οικονομική και θεωρητική ιστορία προσφέρει θεματικά αποτελέσματα. Εντούτοις, σε πολλούς βαλκανίους –και όχι μόνον– βυζαντινολόγοι θριαμβεύουν ο «δόλος της ιστορίας», τα ιστορικά στερεότυπα και ο υποκειμενισμός.

Μια σημαντική στροφή παρατηρείται με την εισβολή της κοινωνικής ιστορίας και ανθρωπολογίας και με τα ανοιγόματα προς συνέδεστα ή ανίχνευση αλληλεπιδράσεων από το χώρο της μεσαιωνικής Δύστης και του Ισλάμ. Με την αναζητηση της ταυτότητας του «βυζαντινού ανθρώπου», ο μέσος Βυζαντινός (sic), ο αυτοκράτορας, η γυναίκα, το παιδί, ο στρατιώτης, ο άγιος, ο διανούμενος, έχει αρχίσει να κατασκευάζεται από υποψήφιους για τα σύγχρονα ιστοριογραφικά πρόβληματα και ρεύματα ερευνητές-αναγνώστες των βυζαντινών κειμένων (επιστολογραφία, ρητορική, ποίηση, χρονογραφία). Συνθέτεις, μονογραφίες και συναντήσεις έχουν ως θεματικές το βυζαντινό γούστο, τη σεξουαλικότητα, τις πρωτιμίες και τις επιλογές, την ετερότητα, το περιθώριο, την ανοχή ή τη καταστολή, τον καθημερινό βίο, τη διατροφή, το όνειρα, την πρόληψη και τη λαϊκή λατρεία, την εικόνα του αυτοκράτορα και των υπηκόων του, το κλήμα, τη δυναμική και τη μεταμόρφωση του τοπίου, τη συνθετότητα του πλαστού και αναζητήσιου ή και του αστήματου τεκμηρίου, τις βυζαντινές (ή μάλλον βυζαντινολογικές τελικά) κατασκευές, αντιλήψεις και νοοτροπίες, τη σχέση κοινωνικής και διανοητικής ιστορίας. Παρά την όποια αντίσταση στη θεωρία και την πάντα προβληματική σχέση θεωρίας και ιστορίας, παρά τις νεορρόδοδες ή νεοθετικοποιητικές της και παρά τις προσδοκίες που τελικά δημιουργήσαν μόνον αγωνία για επαγγελματική απασχόληση σε στρατιές μηρυκαστικών νεότων υπαρχόντων, τη σύγχρονη διενήλτης και εγχώρια βυζαντινή ιστοριογραφία και υποψημένη δειχνής και απομιθοποιητική και αυτοσυστακτική και καθόλου συμπλεγματική κατά περιπτώση².

Σκόπευα αρχικά να παρουσιάσω σε αυτή μου την κατάθεση μια επισκόπηση της ιστοριογραφίας της βυζαντινής Πελοποννήσου, μιας τοπικής ιστορίας που σε αντίθεση με τη γενική ιστορία εμφανίζεται, τουλάχιστον τα τελευταία χρόνια, πιο εύλκυτη σε διεπιστημονικές αναζητήσεις. Καθώς, όμως, δη προπήγηκε ως γενικότερα αφορά και τις περί την Πελοπόννησο θα αφεκτώντα πολύ ειδικές παρατηρήσεις, κυρίως για την ιστοριογραφία της πρωτοβυζαντινής Πελοποννήσου και των σκοτεινών χρόνων της, η οποία κατά την άποψή μου συμπικνώνει όλα τα παραπάνω και μάλιστα κατά τρόπο ανάγλυφο και παραδειγματικό. Προ-

1. Κούπα από την Τορωνή,
τέλη 13ου-14ος αι.
Ουρανούπολη, αρσανός
πύργου Προσφορίου.

2. Κλειδιά περιστροφικού τύπου. α: 4ος-5ος αι., β: 10ος-12ος αι. Συλλογή Γεωργίου Τσαλούζη.

σφέρεται δε κυρίως για την ανάδειξη της προβληματικής σχέσης θεωρίας και ιστορίας, ιστορίας και αρχαιολογίας, κειμένων και αντικειμένων. Σε αυτό με βοηθούν, μάλλον με εξαθούν, οι εξής διαπιστώσεις:

1. Το γεγονός ότι σε μεγάλο βαθμό η πρώιμη βυζαντινή ιστοριογραφία του 19ου αιώνα γεννήθηκε και ανδρώθηκε ελλαδο- ή πελοποννησοκεντρικά (για να συνεχίσω την αναφορά στο βυζαντινό σώμα της «ολόσαμψη» ιστορίας⁹), ως εθνοϊστορικό και ανασκευαστικό αίτημα της μετεπαναστατικής Ελλάδας. Καθώς μάλιστα το σλαβικό ιστορικό ζήτημα, κυρίως πελοποννησιακού ενδιαφέροντος, έβητε προτεραιότητες συναγωγής υλικού προς απόδειξη της συνέχειας με τον αρχαίο και νεότερα κόσμο, εκπρόθισε προσωρινά άλλες ρωμαϊκές κατασκευές πέρα Βαζαντίου, Μιστρά και Τραπεζούντας. Ο βυζαντινός ελλείπων κρίκος επινοήθηκε επεισομένα και ενσυχμένος με το μακεδονικό ζήτημα δεν άφησε αδιαφορή τη διεθνή βυζαντινολογία και όχι μόνον¹⁰.

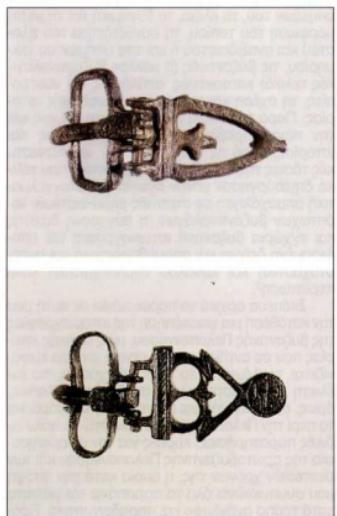
2. Κατά τη συναγωγή των τεκμηρίων είχε να αντιπαλέψει τη δεδοχώμενη απαίσιωση της από την πλευρά των κλασικών ιστορικών και των αρχαιολόγων που με πρότυπο την Αθήνα εκδικήθηκαν στην Ολυμπία, στην Αργολίδα, στην Κόρινθο ως Βάνδαλοι των βυζαντινών εχθρών τους: οι βυζαντινοί σχεδόν εξιώθηκαν με το οθωμανικό, ισοπεδώθηκαν και απορρίφθηκε, όταν μάλιστα θεωρήθηκε άθιλα περίπτωτο, συμφένα με τα κρήτηρα της εποχής, και δεν προσφερόταν προς αξιοποίηση. Τούτο δηλωνεται απερίστραστα από τον *Buchon* (πρώτο εκδότη του *Χρονικού του Μορέων*), όταν αναριθμείται πώς είναι δυνατόν κάποιος που έχει μπροστά του τα κλασικά αριστουργήμα-

τα να καταδικάσει τον εαυτό του να εξερευνά χονδροειδή ερεπίτια εκκλησιών και φράγκικων κάστρων¹¹.

3. Προς αντιμετώπιση του σλαβικού ζητήματος και προς ανάδειξη της συνέχειας του ελληνικού εδυνού στο ιστορικός είχε να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της απουσίας τεκμηρίων: μια δεύτερη σκοτεινή περίοδος προέκυπτε, όπως αυτή μετά τη προϊστορία. Επικαλείται κατά συνέπεια και επανεμφανίζει πολύ μεταγενέστερες πηγές ή τα ίδια τα κείμενα των αντίταπων θέσεων, με μια δύντα υπολεγματική συμπεριφορά. Οι πληροφορίες, που αντλούνται από περιορισμένες, αμφιλεγόμενες πηγές και οι οποίες επιδεχόνται ποικίλες ερμηνείες, κυρίως του 10ου αιώνα και έξης, προβάλλονται στα χρόνια της Ύπερτης Αρχαιότητας και της ολαβίκης διείσδυσης και τα ερμηνεύουν. Με τη βοήθεια της γλωσσολογίας, της λαογραφίας και με ελαχιστότατα, αμφιβολίης αέριας αρχαιολογικά τεκμήρια κατασκευάζονται ή πιοτεύονται ότι ανασκευάζονται κατά περίπτωση αλλοθα-φανή σενάρια που βαπτίζονται ιστορία.

4. Με την ανακάλυψη του λεγόμενου *Χρονικού της Μονεμβασίας*, των πρώτων ευρημάτων που θεωρήθηκαν σλαβικά (πόρτες, χειροποίητη κεραμική, ταφές με ίχνη καύσης νεκρών) η σεναριογραφία αιώνας ιστορία κυριαρχεῖ. Όμως σε κάποιες πρώιμες αντιδράσεις, η κακοψύφια και η αμφιβολία για τα κείμενα θυμίζουν, ως προς την άρνηση του κειμένου ως ιστορικού πληροφοριοδότη, νεωτεριστικές, αποδομητικές απόψεις, αν και εν προκειμένῳ έχουν καθαρώς ιδεολογική-εθνική αιφετηρία. Τούτο καθίσταται άθελά της τη συγκεκριμένη ιστορική παραγωγή άκρως ενδιαφέρουσα για τη μελέτη των επιστημονικών μεταμορφώσεων και μετατοπίσεων. Θα μπορούσαν μάλιστα εμπειριστικές εργασίες, που μελετούν τις μεταμορφώσεις της βυζαντινής Πελοποννήσου, να θεωρηθούν άνεις προσδοχής και μόνον για τη μελέτη των μεταμορφώσεων της έρευνας¹². Η μιθοπλασία, η εισβολή του μέθου στην ιστορική γραφή, η κειμενοκόπτηση του ναραπετσιμός, πριν ακόμη διαμορφωθούν ως τάσεις στη θεωρία της ιστορίας από τη δυτική σκέψη, χρησιμεύουν ως άπλια στους ανασκευαστές του σλαβικού ζητημάτος και μάλιστα για τον έλεγχο έστω και της

3. Πόρτες Σάνως.
δεξ.-ταξ. αι. Συλλογή
Γεωργίου Τσαλούζη.

μερικής άξονος του κείμενου του Χρονικού⁷.

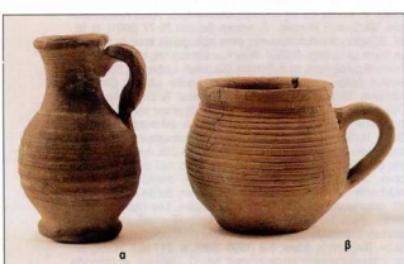
Για όλα, λοιπόν, τα παραπάνω θεωρώ ότι η σχετική με τη μεσαιωνική Πελοπόννησο ιστορική παραγωγή ήταν προσφέρεται ως παράδειγμα για να μελετηθούν οι κυριαρχεῖς τάξεις, τουλάχιστον της εγχώριας βυζαντινής ιστοριογραφίας έως την 1970, προσανατολισμένης στα κείμενα, και με προβληματική πάντα τη σχέση της με τη θεωρία, την αρχαιολογία, την οικονομική και κοινωνική ιστορία. Η πρώτη επιστημονική φάση της ιστοριογραφίας για την Πελοπόννησο με ελάχιστες εξαιρέσεις υπήρξε κυρίως θεωρητική και κατά βάση ιστορικογεωγραφική και εμπειρική στη σύλληψη της⁸. Είναι χαρακτηριστικό, όμως, ότι ήδη από τη δεκαετία του '50 ομολογείται το διδέξοδο στο οποίο την είχε δημιουργήσει ο «Φιλόλογος» μονομέρεια των τεκμηρίων της, όποτε και καθιστάται επειγόντα η ανάγκη άξονοποίησης των αρχαιολογικών τεκμηρίων, χωρίς να υπάρχει η παραμορφή υποψία για το νέο υπό εκκλησία αδεόδεικτο. Είναι η εποχή που οι πειραστέρες και δίξεις λόγου μελέτες εκπνούνται πλέον από αρχαιολόγους και οι ιστορικοί ομολογούν τα οριά τους, ή αλλιώς είναι η εποχή της αξενόμενης επικομπής των ιστορικών τεκμηρίων στην αναγνώριση των οριών των αρχηγηματικών πηγών ή των κειμένων που γενικώς διαθέτουν. Είναι η εποχή που οι ιστορικοί εκπλαρπάνου τους κλασικούς αρχαιολόγους να μην παραμελούν τα βυζαντινά λεύγματα των ανασκαφών. Όμως στη συνέχεια αποδείχθηκε πόσο εύθραυστη και επικινδύνη υπήρξε η προσδοκία για τη σχέση ιστορικών και αρχαιολόγων και πάσο αυθεντικά ισοθέτηκαν από την καθε πλευρά οι πιστεύσιμες αλήθειες της άλλης.

Από την απόψη αυτή τα νομίσματα, και μάλιστα οι αποκρύψιες θησαυρών, οι πορτες, τα ταφικά ευρήματα, γνονιμοποίησαν λανθασμένες, όπως οι αποδείχθηκε εκ των υστέρων, ερμηνείες για κρισι, κάμψη, αραιώση ή και εκβολή πληθυσμών ή απουσία της κεντρικής εξουσίας ή και το αντίθετο. Τις πόρτες και τις περόνες ή και καποια άλλα αντικείμενα μικροτεχνίας εναγκάλιστηκαν οι ερμηνείες του Χρονικού της Μονεμβασίας και τα κατέστησαν αρκετά γηγενή αφροσολαβικά, ακολούθως βουλγαρικά, γερμανικά, και τελικώς βυζαντινά, αφήνοντας πάσια μια πλούσια αλλά παρωχημένη βιβλιογραφία. Η ίδια μοίρα ανέντει τη χειροποίητη κεραμική, καθώς σ μια νεοθετική προσεγγίστηκε το ομώνιμο οδύγησης στον ολαϊκό Δούναβη ή στην Ουγγαρία και τα γεγονότα ή οι προσφερόμενες χρονολογίες από το

Χρονικό ή άλλα κείμενα καθόριζαν με ακρίβεια την ημέρα και την ώρα της ολαΐκης καθόδου και της καταστροφής, η δε κοινωνία και η μεγάλη διάρκεια απουσίαζαν σκανδαλώδων από τον ιστορικό ορίζοντα. Τα σενάρια δημιουργούσαν αντισενάρια ή και την ειρωνική αποστασιοποίηση από τις βεβαιότητες του ιστορικοαρχαιολογικού αυτού γάμου, που μάλλον πιο οδεύει σ συναινετικό διαζύγιο αναζητώντας υπό άλλους όρους συνεργασία⁹.

Στο μεταξύ το υλικό εμπλούτιστήκε μοναδικά με επιφανειακές έρευνες, ανασκαφές στην Κοίνη, τα Ισθμία, τις Κεγχρέες, τη Νεμέα, την Αργολίδα γενικώς, τα Μέθανα, την Τεγέα, την Κουρούρια, τη Σπάρτη, τη Μεσοτήνη, την Γιλιά, την Ολυμπία, τη Πάτρα¹⁰. Νεότερες, τοπικά προδιορισμένες ή περιορισμένες, ιστορικές (με έμφαση στις πηγές) ή ιστορικογεωγραφικές συνθέσεις ή ακόμη και επιφανειακές έρευνες έφεραν στο φως πλήθος νέα στοιχεία, αλλά ο τρόπος ερμηνείας του υλικού παραμένει εμπειρικός. Τα αρχαιολογικά τεκμήρια αναδεικύνονται μόνο μέσα στη γενοντολογία και πρωταγωνιστούν και παλιά, όπου τη φόρα αυτή κατασκευές δανεισμένες από την οικονομική και την κοινωνική ιστορία και τις αφηγηματικές μωρές της ιστορίας¹¹. Και ταύτο, όταν ήδη σ διάφορες εργασίες υποστηρίζεται ότι τα κείμενα, επι παραδειγματικά, των «πελοποννησιακών» της εποχής του Πορφυρογένετην, βασική πηγή στην ερμηνευτική της περιόδου αυτής, διαθίουν, παραπομπήν ή κατασκεύαζουν την όποια πραγματικότητα και οι αριθμοί για τα χαλιά, τα υφασμάτα, τους δύολους και τα άλλα πλούσια δώρα μιας πατρινής χήρας στον αυτοκράτορα, οι Έλληνες της Μάνης ή οι δάιμονες και οι βοοκοι του Ελευς στη Λακωνία, ένας περιούσιος λαός στη Βιθνία ή οι λεπτομέρειες του Χρονικού της Μονεμβασίας δεν μπορούν, ως μυθοπλασίες, να προσφέρουν σταθερά στοιχεία προς εκμετάλλευση στην ποσοτική και πολιτική ιστορία, όσο και ο μύθος, το πλάδια, εμπειριείχε πάντα πυρήνα αλήθειας. Τελικά, αποδεικνύεται ότι απαιτείται μια υπερκριτική των βυζαντινών τεκμηρίων για να εξισορροπησει το πράγμα σε μια πνημάτικη σχέση με τις πηγές.

Στους μελετητές, εντούτοις, μοιάζει να απουσιάζει η υποψία ότι τα τεκμήρια αυτά, κείμενα και αντικείμενα, δεν συνιστούν από μόνα τους αυτόπτες εικόνα του παρελθόντος, και ότι είναι αδρανή πριν από τη διμεσολάβηση των επιστημών, πολλές φορές και ύστερα από αυτήν¹². Εποικούνται πάντα με ανοιχτά κάποιων ιστορικών και αρχαιολόγων με ανοιχτά πάντα τη διεπιστημονικότητα, ποικιλά στερεότυπα που εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται, κεκαθαριμένα επί το προσδευτικότερο και το λογικοφανές. Ο αγνωστικόμενος συντάρχει με τις βεβαιότητες, το ερωτηματολόγιο είναι σχετικά απλουστευτικό και περιορισμένο, το στατιστικά πολύ ή συνχρόνη πλούσιο, άνθηση, πουσιδαύτητα, το ομώνιμο ή ξένο πιστοποιεί συμβιώση ή αλληλεπίδραση, δε ευδήμιο ή σπάνιο τεκμήριων με αυρικύνωση, εγκατάλειψη, αλλαγή, τομή. Και ναι μεν η στατιστική έχει την αξία της, όμως είμαστε δυστυχώς, όσον αφορά τις προσεγγίσεις των τεκμηρίων, πολύ μακριά από την όποια «τεκμηριωτική επανάσταση». Το ίδιο θα μπορούσε να διατυπωθεί και σε υποψιασμένες συνθέ-

σεις, όπου ο αρχαιολογικός νεοθετικισμός και οι αναθεωρημένες, διορθωμένες, αλλά πάντα βεβαιώστης για τα τεκμήρια-δόγματα, παρουσιάζονται ως νεωτερισμός είτε καταθέτοντας την όχι αμελετά ερμηνευτική τους βαρύπτατα είτε συμμετέχοντας ασύγχρονα στο παίγνιο της ιστορικής κατασκευής¹³.

Μάλλον δεν μπορεί να γραφτεί ποτέ ιστορία, η οποία να θέλει να ξεπεράσει την απλή συλλογή και απαριθμητή γεγονότων, αν δεν περιεχει κι ένα ποσούτο ειρωνείας. Κατά τη δική μου γνώμη, η ειρωνεία είναι σε θέση και μόνο με τα μέσα του ύψους να παρεμποδίσει να διορθωθεί εσφαλμένες απόψεις, που είναι αποτέλεσμα εντατικής αφοσίωσης στο αντικείμενο, είτε με τη μορφή εκτίμησης είτε με τη μορφή περιφρόνησης. Η ειρωνεία προδίδει επιπλέον –εκεί όπου η ιστορία σημαίνει ιστορία ανθρώπων– κατά μια μιωτική συνάντηση, που δεν είναι νομίμη παράστωση, ακριβώς επειδή ακόμη και ο ιστορικός δεν παιένια να είναι άνθρωπος. Συγχρόνως, όμως, η συνάντηση αυτή εξισορροπείται, κατά κάποιο τρόπο, μέσω της ειρωνείας. Συνάντηση με το Βυζάντιο, πόσο μάλλον φιλκή διάθεση, φαίνεται να είναι έτοις και αλλώς κάτιο το σπάνιο¹⁴.

Το παραπάνω αφιερωμένο εξαιρετικά τόσο στους «ποιήσατες» Βυζαντινολόγους όσο και στην επιπτομολογική γκρίνια των διεκπεραωτών-επαγγελματιών της αναθεωρητικής βυζαντινολογίας, στης συμπλεγματικές συγκρίσεις τους με τον δυτικό Μεσαίωνα και στο «θαυμασμό» τους για τις αντηγραφές-μεταγραφές της ιστοριογραφίας των νεοελλήνων. Στον καβά όλα χρόνια Βαθμόρρησμό ερωτημάτων, «διακυβευμάτων» (όπου φράση και το διακύβευμα προβλέπει), στη μονάστηση επανάληψη του τέλους των βεβαιώσιτων, που καταντά αθέλτη μνονιδία, αν καλύπτονται στοχεύει, διαπιστώνται ή παντελής απουσία (ή το έλλειμμα, επίσης προσφύλκης τους όρος) της συναντήσης και της ειρωνείας, της ποιητικής και της αισθητικής, που μοιάζουν δυσκολά ανεκτά από τη δραματική αισθητότητά τους, όπου ο θετικισμός ή το τέλος των βεβαιώσιτων αλληλοπεριχωρώνται στην εδραιωμένη έξουσία τους και γίνονται πολλαπλάς δύγματα και βολή.

Και η βύζαντινη ιστορία, το σώμα της βυζαντινής ιστορίας; Ενθάδε και κυνή κείται, ως κείμενον και αντικείμενον. Και η ποιήσης αυτών η διά αυτων είναι ιστορία κατ' έμπνευση και κατ' ανάγκη, εκτός των άλλων, και κυρίως χωρίς ψευδαισθήσεις για το αβέβαιο μέλλον ενός επίσης αβέβαιου παρελθόντος¹⁵. Και αυτό αποτελεί μια απόψη ή και θέση, όταν η ανατομία της ιστορικής αλήθειας είναι το σταθέρο, αλλά όχι πάντα ερικτό, αιτιούμενη στης επινοημένες όποιες μεταμορφώσεις κειμένων και αντικειμένων. Ακρατός σχετικισμός, ιστορεδική ιστοιμία όλων των ερμηνειών; Πιθανώς και όχι, όταν το θουκυδιδείο κακοπιστότον (έστω και ως λεξιογραφικό δάνειο συντροφούμενο στον Παχάκημερο) όχι μόνο δεν μας οδηγεί στην απόρριψη της προκοπής, αλλά μάλλον στο σεβασμό του ανθρώπινου προσώπου. Παρήγορη και χρήσιμη προστατευτική, μας κρατά σε εγχήριοτης η καχοπότητη μετιστούση (ναι, ναι!) στην κοινωνία, που και βεβαίως υπάρχει, αλλά και η πιστή στη συνέχεια της μετα-

μορφούμενης ανθρώπινης περιπέτειας και πρόσληψης (γραμμικής, κυκλικής, διονυσιακής ή χαώδους), ακόμη και ως παπαρρήγησης ανυπέρβλητη πθωτοποιία... Μένει να επιλέξεις με ποιούς συναντεῖς και συστρατεύεσαι ελέγχοντας τους χωρικούς περιορισμούς, αν χρειάζεται, και αυτό είναι πλέον ζήτημα πολιτικού. Εν αντιθέσει δε με τη βυζαντινή αυτάρκεια και τη συνεχή αναμονή των Βυζαντίνων για το τέλος της ιστορίας, η βυζαντινή ιστοριογραφία, αν κάπι μια διδούσκει στην πρέπει να οριστεί, αυτό είναι η ανάγκη... και όποιοι πειθούνται.

Και η ντόπια κι όχι Ινδονήσια¹⁶ γάρτα μου, καθώς της έχω δηλώσει ότι δεν πιστεύει πάρ ποτέ αυτά στη μεταμοντέρνα μετεύ-ψυχωση, ευτυχώς, με απέραντη συναίσθηση και ειρωνεία μού δηλώνει ότι όσο κι αν την παραμελώ δεν θα καταφέρει να γνωρίσω ποτέ τους Βυζαντινούς. Και δεν καταλαβαίνει σε τι χρειάζεται τελικά να κατασκευαστεί η διδαχή με τη βυζαντινή ή όποια άλλη ιστορία, αφού ούτε πιάνεται ούτε τρώγεται ούτε χαίδεύεται ούτε διδάσκεται. Το ζώνω...

Σημειώσεις

1. Hans-Georg Beck, *Abschied von Byzanz*, München 1990, ελλ. μετρ. Niki Eideneyer, Αποχαιρετισμός στο Βυζάντιο, Εκδόσεις Περίπολος, Αθήνα 1999, σ. 60-61. Επίσης Aaron Gurevich, «Why am I not a Byzantinist?», DOP 46 (1992), σ. 89-96.
2. Για όλα τα παραπάνω και για τη βυζαντινή ιστοριογραφία, τις συγχρόνες προτότοις και τόπες παραπέμπουν ενδεικτικά και κατά χρονικό σειρά την ανθρωπιστική ιστοριογραφία των χρόνων, όπου επικεντρώνεται και σημειώνεται η επένδυση της Βυζαντινής ιστορίας. Κατά τον G. Constable, *People and Power in Byzantium. An Introduction to Modern Byzantine Studies*, Washington 1982; A. Kazhdan, S. Franklin, *Studies on Byzantine Literature of the Eleventh and Twelfth Centuries*, Cambridge/Paris 1984; J. Haldon, «Jargon? – the “Facts”», *Byzantine History-writing and Contemporary Debates*, *Byzantine and Modern Greek Studies* 9 (1984-1985), σ. 95-132; J. Lubarski, «Neue Tendenzen in der Erforschung der byzantinischen Historiographie», Klio 69/2 (1987), σ. 560-566. Συνέντευξη με τον Niko Zborowski, *Σύγχρονη Θέση 35-36-37* (Δεκ. 1988), σ. 36-79. A. Cameron (επμ.), *History as Text*; Duckworth 1989; Margaret Mullet, «Dancing with Deconstructionists in the Garden of the Muses», *Byzantine and Modern Greek Studies* 14 (1990), σ. 258-275. Για την προφορά του Α. Kazhdan στην ανανέωση της βυζαντινολογίας είναι χαρακτηριστικός ήδη από τον τίτλο του και ο αφερεγματικός τόμος *Homo Byzantinus*, DOP 46 (1992), όπου και δύο εξαιρετικά αέρια για την εκπονία του άλου σεν, εν προκειμένω την αρχιτεκτονική του βυζαντινού και βυζαντολόγου και την τελευτική τρέλη, Gurevich, σ. π. και Margaret Mullet, «The Madness of Genre», σ. 233-243. Βλ. επίσης J. Lubarski, «New Trends in the Study of Byzantine Historiography», DOP 47 (1993), σ. 131-145. Οι παραπάνω Μελέτους και αποκειμένων της ανανέωσης της ιστοριογραφίας, βιβλιοθήκη Σλαβονίας 4, Βιεννές 1994. Βλ. περιηγητικός Μ. McCormick, «Byzantium and Modern Medieval Studies», στο S.V. Engen (επμ.), *The Past and Future of Medieval Studies*, London 1994, σ. 58-72. Επίσης, Αγγελος Κωνσταντοπούλου, «Για την ευρυποτική ιστορία της Ευρώπης». Ο Πόλεμος 106 (Ιουν. 1990), σ. 47-52 και τη σύντομη επικοινωνία, Τόνιος Κιουσούπολης, «Βυζαντίνη Ιστορία». Σύγχρονα θέματα 76-77 (2001), σ. 92-94. Εξαιρετικά ενδιαφέρομενες στην πολυωνύμια τους απόψεις με την παρούσα σχέση όλων των τάσεων της σύγχρονης βυζαντινολογίας κατά τη συζήτηση (Kazhdan, Lubarski, Speck και πολλοί άλλοι) στα *Quellenforschung und Literarische Kritik: Narrative Structures in Byzantine Historical Writings. Symbolae Oslenses 73* (1998). Για τις νέες προσεγγίσεις της βυζαντινής επιτολογίας ως ιστορικής πηγής και φιλολογικού είδους, ρ. Hallie, «Redeeming Byzantine Epistolography», *Byzantine and Modern Greek Studies* 20 (1996), σ. 213-248. Από την πλευρά της ελληνικής κριτικής στην ιστορογραφία των συγχρόνων σχέδων, ως παραδείγματα ας αναφένεις την απόλυτη αριθτική αλλά ορθή, και την κρότη του Kazhdan, *Bei 54* (1993), σ. 66-89 απαντώντας την θέση της Μπαράτ, *Les Hommes Er la Terre*, σ. 76-92 και Τ. Λουγγίδη, «Η παραδοσιακή ιστοριογραφία των συγχρόνων σχέδων στο Βυζάντιο» σε ορθούς ένοδο βιβλίου. Βυζαντίνων Διηγ. 6-9 (1995-1997), σ. 217-223. Τέλος, βλ. τις ιστοριογραφικές επικοινωνίες των Ο. Capitani, «Il rapporto

Occidente-Oriente nella storiografia medievista italiana dalla fine del II conflitto mondiale al 1990», στο G. Araldi - G. Cavallo (επμ.), *Europa medievale e Mondo Bizantino*. Contatti effettivi e possibilità di studi comparati, Roma 1997, s. 267-282, και S. Ronchey, «Profilo di storia della storiografia su Bisanzio da Tillmont alle „Annales“», στο ίδιο, σ. 283-304.

3. Συνέχεια του θεωρήσαντος (CSHB), σ. 5. Η ιστορία ως άρευνα του σώματος συνδέεται με την ιπταμενή σημειωτική και τοποθετείται ανάμεσα στην Ιστορία και τη Μητροπολίτη. Α. Δάκος, «Δύο κίνη για την ποιητική της ιστορίας», *Τα Ιστορικά* 16/31 (Δεκ. 1999), σ. 261.

4. Βλ. μέλετες των Γιώργου Βελούδου, Ο Jakob Philipp Fallmerayer και η γένεση του ελληνικού Ιστορισμού, εκδ. EMNE-Μήτρας, Αθήνα 1982 και Ελλήνος Κοπετάτη, Φαλμέρειας. Τεχνάσματα του αντιπάλου δέσμων, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1999. Αέρει ως επιστημόνεια στη διάληξ στον παλαιό χειρισμό των κεντεύων του Φαλμέρειας εφαντούνται και νέοι και προσδέκτικοι χειρισμοί τους ώς «Εβαζίμων» η απόλυτη αναγκαιότητα και για πρώτη φορά μεταφέρουσας τους στα ελληνικά. Περί καταγωγής των σπουδηρών Ελλήνων, π. Κριώνας, εκδ. Νερέζη, Αθήνα 1984 για τις αντιδράσεις στον νέο χειρισμό, βλ. Κ. Ρωμαίου, Υπόθεση Φαλμέρειας, εκδ. Κόκτος, Αθήνα 2001. Επίσης, J.P. Fallmerayer, Ιστορία της χρονογραφίας του Μωραία κατά το Μεσαίωνα, Τρίτο Μέρος: Αραιούσιον των Ελλήνων της Πελοποννήσου και επαναστατώση του δέσμου εδάφους από ολιγάρχια φύλα, εισαγωγή μεταφράστη-μαραθωνικού Παντελή Σφετσούγκου, εκδ. Μεγάλη Πορεία, Αθήνα 2002.

5. J.A. Buchon, *Recherches et matériaux pour servir à une histoire de la domination française en Orient*, Paris 1840, σ. 3 [βλ. και Νάσος Γιακουμάς, «Εντοπίσεις της αρχαίας Ελλάδας: οι Ευρωπαϊκοί και οι Αραβικοί νέοι νόστοι κατά την ώρα των νεώτερων χρόνων», *Σύγχρονα Θέματα* 1997, σ. 76-80].

6. Για την έτοιμη απάντηση βλ. Η. Αναγνωστάκης, «Πελοποννησιακοί ακτογείοι γρύος: ο τοπικός προβλήματος. Μετανομοσύνη της Πελοποννήσου (4ος-16ος αι.), «Επαναστάσεις Κακονίας». Εθνικές μαρτυρικές εκδηλώσεις, Έβρος Ιδρύμα Ερευνών, Αθήνα 2000, σ. 19-34.

7. Επένδυσης ως παραδείγματα τις μελέτες Δ.Α. Σκουπήνος, Οι Σλάβοι στην Ελλάδα. Συμβολή εις την ιστορία των μεσαιωνικών ελληνικού, Αθήνα 1945. Στ. Κυριακίδη, Βιζαντινά Μέλετα, VI: Οι Σλάβοι στην Πελοποννήσο, Θεατρολογίκη 1947, P. Lemerie, «La chronique improprement dite de Monemvasia. Le contexte historique et légendaire», *REB* 21 (1963), σ. 5-49.

8. D. Zakythinos, *Le Despotat grec de Morea: I: Histoire politique*, Paris 1932, II: *Vie et Institutions*, Αθήνα 1953 (= Edition revue et augmentée par Chrysoula Matzéros, Variorum, London 1975) B. Bon, *Le Pélopônyssos byzantin jusqu'en 1204*, Paris 1951- iούος, *La Moree franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la principauté d'Achaïe* (1205-1430), Paris 1969.

9. Η. Αναγνωστάκης, «Η γεωργοτεχνική κανονική ανάπτυξη στην Ιστορία και την Αρχαιολογία», *Βιζαντικά* 17 (1997), σ. 287-330. Ένα εργανικό αντανάκιο στα Ηλίας Αναγνωστάκης - Νάσος Πούλου-Παπαδημητρίου, «Η γεωργοτεχνική κανονική ανάπτυξη στην Ιστορία και την Αρχαιολογία», *Βιζαντικά* 20 (1997), σ. 50-70 αώνας) και προβλήματα της χειροποίησης κεραμικής στην Πελοπόννησο», *Σύμμετοκτο* 11 (1997), σ. 229-232 και ειδικά σ. 292-303. Πάντως για το θέμα της χειροποίησης και ολόβλεψης κεραμικής της Ολυμπίας, βλ. Thaddeus Völling, *Das slavische Brandgräberfeld von Olympia (Archäologie in Eurasien* 9), Rahden/Westfalen 2000. Για τα θέματα των λαοτικών τάφων, των ταριχών ευρημάτων και της ερμηνείας τους, που θα μπορούσαν να υποδιορίζονται και τους βιζαντινούς, Κ. Βλασιόπουλος, «Αρχαιολογικές μαρτυρίες και ιστορικά πορισμάτα προβλήματα μεθόδων και ερμηνείας», *Τα Ιστορικά* 17/33 (2001).

10. Πήρησε βιβλιογραφία στα σχετικά λήμματα του υπό έκδοση έργου της Προγραμματισμένης Ιστορικής Γεωγραφίας των Ινστιτούτων του Βενιζέλου, Εργασία ΒΙΙΙ. Βούλα Κόντη - Αννα Λαζαρίδη, *Ηλίας Αναγνωστάκης: Μαθητής - Αγριεύτης Παντελίου* και με τη συνεργασία της Άννας Αβραμί, *Τα Ιστορικά Γεωγραφία της Βιζαντινής Πελοποννήσου* 395-1204, τόμ. 2: Οι βιζαντίνες θέσεις.

11. Μ. Κορδάσης, Συμβολή στην ιστορία και τοπογραφία της περιοχής της Κορινθίας μέσως χρόνων, Αθήνα 1981; W. A. McDonald - W.D.E. Coulson - J. Rossen (εκδ.), *Excavations at Níchoria in Southwest Greece, tόμ. 3: Dark Age and Byzantine Occupation*, The University of Minnesota Press, Minneapolis 1983 P.N. Karolidis, «The Byzantine Fortress at Isthmia, Greece and the Transition from Late Antiquity to the Medieval period in the Aegean Region», Diss., Ohio State University, 1988; Haris Kaligas, *Byzantine Monemvasia. The Sources*, Μονάδωμα 1990 IIleia Aneta, Frankish Morea (1205-1262). Socio-cultural Interaction between the Franks and the Local Population, Αθήνα 1991.

12. Για προβλήματα αναγνώσεων, κενεντικότητας, ιστορικότητας, μιθοπλοΐας και εποντετερογραφίας της ιστορικής συνέθεσής, Η. Αναγνωστάκης, «Οικ ειναι τα γράμματα. Ιστορία και ιστορίες στον Πορφυρογένετο», *Σύμμετοκτο* 13 (1999), σ. 97-139 ο ίδιος, «Ελλαδική παραμόνη και ελαδική παραμόνη στο Βιζαντίο του 10ου αιώνα», Ειά και Λάδι, Δ' Τρίγμερο Εργασίας, Καλαμάτα, 7-9

Μαΐου 1993, ΠΤΙ ΕΤΒΑ, Αθήνα 1996, σ. 121-150. Βλ. επιμηγή *Quellenforschung and/or Literary Criticism: Narrative Structures in Byzantine Historical Writings*, δ.π., και την επικοπή του Ν. Καραπόδοκη, «Η πράξη των τεκμηρίων», *Τα Ιστορικά* 19/37 (2002), σ. 283-293.

13. Anna Avraméa, *Le Pélopénèse du IVe au VIIIe siècle. Changements et persistance*, Paris 1997; E. Kisslinger, *Regionalgeschichte als Quellenproblem. Die Chronik von Monembasia und das sizilianische Demerara. Eine historische-topographische Studie*, Wien 2001. Αννα Λαζαρίδη - Ηλίας Αναγνωστάκης - Βούλα Κόντη - Αγγελική Παντούλου, «Συμβολή στην ερμηνεία των οργανωμένων τεκμηρίων της Πελοποννήσου κατά τους ακετενούς αιώνες». Οι σκοτεινοί αιώνες του Βιζαντίου (7ος-9ος αι.), Αθήνα 2001, σ. 189-230. Πρωτοβασιτή Μεσογή και Ολυμπία. Αποκός και αργοτός χώρος στη Δυτική Πελοποννήσο. Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, Αθήνα 29-30 Μαΐου 1998, επιμ. επιμ. P. Βελεζής - Βούλα Κόντη. Εταιρεία Μεσογαίων Αρχαιολογικών Σπουδών και Ινστιτούτο Βιζαντίνων Ερευνών/EIE, Αθήνα 2002.

14. Beck, Αποχαιρετισμός στο Βιζαντίο, δ.π., σ. 60-61. Βλ. και για την αυτοερμηνευτική ιστοριογραφία, Rika Mpenēvēnīte, «Σφαιρική ιστορία, δεσπιτσιονισμόπτη, αποστασιατική ιστορία, παρόμοια συζήτηση μεταξύ μεσαιωνισμών». *Σύγχρονα Θέματα* 66 (Ιαν. Μαρτ. 1998), σ. 152-157. Μοναδική στη δημιουργική ερμηνεία της μελέτη-επιστολή στον Πορφυρογένετο ενώς δεδηλωμένου θετικού, Ihor Sevcenko, «Re-reading Constantine Porphyrogenitus», στο J. Shepard - S. Franklin (επμ.), *Byzantine Diplomacy*, Aldershot 1992, σ. 167-196. Πάντως βλ. από έναν άλλο οργάνωτο, M.S. Roth, *The Ironist's Cage: Memory, Trauma and the Construction of History*, Columbia University Press, 1995, και κριτική της ιδέας της «Beyond Irony», *History and Theory* 36 και 37 (1999), σ. 94, 233-243.

15. Μαραντάκης με ως προτερημή και δοκιμαστική δύσκολη τον τίτλο του Α. Guennau, *L'avènement d'un passé incertain. Quelle histoire du Moyen âge en XIXe siècle?*, Paris 2001 βλ. και τη βιβλιογραφία του Νίκου Καραπόδοκη. *Τα Ιστορικά* 18/34 (2001), σ. 231-241.

16. Σε λόγου της ήδηντοριας απουσιάζει η έννοια της ιστορίας, περ. *History and Theory* 13 (1974), σ. 253-272, πρβλ. Αλακός, δ.π., σ. 259-290, και μάλιστα σ. 261.

“Consensus” with Byzantine Historiography: The Irony

Elias Anagnostakis

Byzantine studies, and by extension Byzantine historiography, were from the beginning a historical field, which, although was held in contempt by historians and archaeologists, was mainly useful for the complementary knowledge it could offer. It served the knowledge of antiquity, the making of national history and was regarded as the appropriate period for the study of the decline of Roman institutions. In its effort to gain self-rule and self-esteem, by stressing its specific characteristics and interests, Byzantine historiography was engaged into a contradicting and refuting course, that led to an apologetic and complicated dead end. Nevertheless, it managed to accomplish important achievements in the political, economic and institutional history, although its relation with the historical theory and the interdisciplinary dialogue has always been problematic. A crucial turn-point occurred, when social history and anthropology were introduced in Byzantine historiography, as well as the tracing and study of the interactions between the Medieval West and Islam began, in parallel with the search for the identity of the “Byzantine man”.

The historiography of Early-Byzantine Peloponnese and in Dark Ages compressed all the aforementioned qualities and features in an attempt to which was hardly achievable demonstrates the problematic relation between theory and history, history and archaeology, texts and tangible objects. Furthermore, it successfully proves how fragile and risky the expectations for the relation between historians and archaeologists were and how arbitrarily the other side has adopted the reputed axioms of each field. Indeed, the historical production concerning Medieval Peloponnese represents a good example at least for the study of the prevailing trends in Byzantine historiography.

In conclusion, Byzantine historiography, participating in the issues of the contemporary history making and writing, as opposed to the Byzantine self-sufficiency, teaches us that what must be defined is primarily the need for interdisciplinary communication and continuous transformation of perception.